

गोरखा जिल्लाको छोप्राक क्षेत्रमा प्रचलित
लोकगीतको अध्ययन

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिकशास्त्र
सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभाग
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं
पत्रको प्रयोजनका
लागि प्रस्तुत

शोधपत्र

शोधार्थी
मखन भट्ट क्षेत्री
क्रमाङ्क : १४४/०६६
परीक्षा क्रमाङ्क : २८०४३४/०६९
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रिभुवन विश्वविद्यालय
कीर्तिपुर
२०७२

शोधनिर्देशकको मन्तव्य

त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्कायअन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका विद्यार्थी श्री मखन भट्ट क्षेत्रीले गोरखा जिल्लाको छोप्राक क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन शीर्षकको प्रस्तुत शोधपत्र मेरा निर्देशनमा तयार पार्नु भएको हो । यसको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि सिफारिस गर्दछु ।

मिति : २०७२/ १२ / १३

.....

डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेल

प्राध्यापक

नेपाली केन्द्रीय विभाग

कीर्तिपुर

त्रिभुवन विश्वविद्यालय

मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय

नेपाली केन्द्रीय विभाग, कीर्तिपुर

स्वीकृति-पत्र

त्रिभुवन विश्वविद्यालय, मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत नेपाली केन्द्रीय विभागका छात्रा मखन भट्ट क्षेत्री स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्षको दसौं पत्रको प्रयोजनका लागि तयार पार्नु भएको र गोरखा जिल्लाको छोप्राक क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कन गरी स्वीकृत प्रदान गरिएको छ ।

मूल्याङ्कन समिति

हस्ताक्षर

१. प्रा.डा. देवीप्रसाद गौतम
(विभागीय प्रमुख)

.....

२. प्रा.डा.राजेन्द्रप्रसाद पौडेल
(शोध निर्देशक)

.....

३. पारसमणी भण्डारी
(बाह्य परीक्षक)

.....

मिति: २०७२/१२ /२८

कृतज्ञताज्ञापन

प्रस्तुत गोरखा जिल्लाको छोप्राक क्षेत्रमा प्रचलित लोकगीतको अध्ययन शीर्षकको शोधपत्र मैले त्रिभुवन विश्वविद्यालय मानविकी तथा सामाजिक शास्त्र सङ्काय अन्तर्गत स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष दसौँ पत्रको प्रयोजनका लागि आदरणीय गुरु प्रा.डा. राजेन्द्रप्रसाद पौडेलको कुशल निर्देशनमा तयार गरेको हुँ । उहाँले आफ्ना विविध व्यस्तताहरूका बिच आफ्नो अमूल्य समयको पर्वाह नगरी मलाई प्रेरणा, सुझाव र निर्देशन दिनुभएको हुनाले नै यो शोधपत्र यस रूपमा तयार हुन सकेको हो । यसका लागि श्रद्धेय गुरुप्रति म हार्दिक कृतज्ञता प्रकट गर्दछु ।

यस शोधपत्रको तयारीका सिलसिलामा आवश्यक पर्ने सामग्री प्रदान गर्नुका साथै उल्लेखनीय सहयोग गर्नुहुने गुरुहरू रूद्र पोखरेल, प्रा.इन्द्र कुमारी देवकोटा तथा परिवारजनप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । आर्थिक तथा व्यावहारिक समस्याहरूसँग सङ्घर्ष गरी आफ्नो पूरा जीवन नै मेरो अध्ययन कार्यको सहयोगमा बिताई मलाई यस अवस्थासम्म ल्याउने मेरा पूजनीय पिता थमन बहादुर भट्ट र माता तिल कुमारी भट्टप्रति म आजीवन ऋणी रहेकी छु । मलाई बाल्यकालदेखि नै उच्च शिक्षाको बाटो देखाउने दाजुहरू सोनु भट्ट, टोप बहादुर भट्ट तथा भाउजूहरू सीता भट्ट, कोपिला भट्ट, बहिनीहरू सुसिला भट्ट, सम्भना भट्ट श्रीमान् सुदम पाण्डे साथै छोरा सङ्कल्पप्रति पनि म कृतज्ञ छु ।

प्रस्तुत शोधपत्रका तयारीका क्रममा मलाई विभिन्न क्षेत्रबाट सहयोग गर्नुहुने मेरा सहयोगी मित्रहरू अनि प्रत्यक्ष तथा परोक्ष रूपमा सहयोग गर्नुहुने सम्पूर्ण शुभचिन्तकप्रति धन्यवाद व्यक्त गर्दछु । आवश्यक शोधपत्र, पुस्तक र पत्रपत्रिकाहरू उपलब्ध गराइ अध्ययन र सामग्री सङ्कलनको सुविधा मिलाई दिने त्रि.वि. केन्द्रीय पुस्तकालय परिवारप्रति हार्दिक आभार प्रकट गर्दछु । व्यावसायिक व्यस्तता हुँदा हुँदै पनि लगनशीलतापूर्वक स्तरीय टङ्कन गरीदिने क्रियटिभ कम्प्युटर सेन्टरका राजु शर्मालाई धन्यवाद दिन चाहन्छु ।

अन्त्यमा प्रस्तुत शोधपत्रको आवश्यक मूल्याङ्कनका लागि नेपाली केन्द्रीय विभाग समक्ष पेश गर्दछु ।

मिति : २०७२ / १२ / १३

.....
मखन भट्ट क्षेत्री
स्नातकोत्तर तह दोस्रो वर्ष
नेपाली केन्द्रीय विभाग
त्रि.वि., कीर्तिपुर

विषयसूची

	पृ.सं.
अध्याय एक : शोध परिचय	१-५
१.१ विषय प्रवेश	१
१.२ समस्या कथन	२
१.३ शोध कार्यको उद्देश्यहरू	२
१.४ पूर्व कार्यको समीक्षा	२
१.५ शोध कार्यको औचित्य	४
१.६ शोधकार्यको सीमा	४
१.७ शोध विधि	४
१.७.१ सामग्री सङ्कलन विधि	४
१.७.२ विश्लेषण विधि	५
१.८ शोधपत्रको रूपरेखा	५
अध्याय दुई : लोकगीतको सैद्धान्तिक परम्परा	६-३०
२.१ पृष्ठभूमि	६
२.२ लोकगीतको परिचय र परिभाषा	८
२.३ लोकगीतका विशेषता	११
२.३.१ मौखिक परम्परा	११
२.३.२ अज्ञात रचनाकार	१२
२.३.३ सामूहिक भावनाको उजागर	१२
२.३.४ सहजता र स्वाभाविकता	१२
२.३.५ मौलिकता र सरलता	१३
२.३.६ प्राकृतिक चित्रण	१३
२.३.७ प्रश्नोत्तर	१३
२.३.८ स्वच्छन्दता	१४
२.३.९ पुनरावृत्ति र थेगोको प्रयोग	१४
२.४ लोकगीतका तत्त्वहरू	१४
२.४.१ कथ्य तथा विषयवस्तु	१५
२.४.२ भाषा	१५
२.४.३ स्थायी अन्तरा थेगो	१५
२.४.४ लय वा भाका	१६
२.४.५ संगीत	१६

२.५ लोकगीतको महत्त्व	१७
२.६ लोकगीतको वर्गीकरण	१७
२.६.१ विषयवस्तुको आधारमा	१९
२.६.१.१ पौराणिक विषयवस्तु	२०
२.६.१.२ ऐतिहासिक विषयवस्तु	२०
२.६.१.३ सामाजिक विषयवस्तु	२१
२.६.२ प्रकार्यको आधारमा	२१
२.६.२.१ सामान्य लोकगीत	२२
२.६.२.२ विशेष एवं विशिष्ट गीत	२२
२.७ नेपाली लोकगीतको अध्ययन परम्परा	२५
अध्याय तिन : छोप्राक गा.वि.स.मा प्रचलित लोकगीत	३१-८५
३.१ गोरखा जिल्लाको परिचय	३१
३.२ छोप्राक गा.वि.सको परिचय	३२
३.२.१ छोप्राकको नामाकरण	३३
३.२.१ सिमाना र हावापानी	३४
३.२.३ जनसंख्या र शैक्षिक स्तर	३४
३.२.४ प्रसिद्ध ठाउँ सामाजिक जनजीवन र भाषा	३४
३.२.५ लोकगीतको सेरोफेरामा गोरखा	३५
३.२.६ लोकगीत परम्परामा छोप्राक	३६
३.२.५ छोप्राक भेकमा प्रचलित लोकगीतका विशेषता	३८
३.३ छोप्राकमा प्रचलित लोकगीतहरू	४०
३.३.१ जन्मचक्रसम्बन्धी लोकगीत	४०
३.३.१.१ माहल/मागल गीत	४०
३.३.४.२ रत्यौली गीत	४६
३.३.२ ऋतुचक्र वा श्रमसम्बन्धी गीत	५०
३.३.२.१ जेठे गीत	५१
३.३.२.२ हरेलो	५३
३.३.२.३ दाइँ गीत	५५
३.३.२.४ असारे गीत	५८
३.३ पर्वगीत	६१
३.३.१ तीज गीत	६१
३.३.४ देउसी गीत	६९
३.३.४ धार्मिक गीतहरू	७२
३.३.५ बाह्रमासे गीत	७७
३.३.५.१ संगिनी गीत	७७
३.३.५.२ ठाडो भाका	७८

३.३.५.३ सिलोक	८०
३.३.६ बाह्रमासे लोकगीत	८१
३.३.६.१ भ्याउरे गीत	८१
३.३.६.२ बाल गीत	८३
३.३.६.३ निष्कर्ष	८४
अध्याय चार : छोप्राक गा.वि.स.का लोकगीतको विश्लेषण	८६-१००
४.१. लोकगीत विश्लेषण आधार	८६
४.१.१ सामाजिक जीवनको चित्रण	८६
४.१.१.१ सामाजिक एवं पारिवारिक जीवनको चित्रण	८७
४.१.१.२ आर्थिक जीवनको चित्रण	८९
४.१.१.३ सांस्कृतिक जीवनको चित्रण	९२
४.१.१.४ प्राकृतिक जीवनको चित्रण	९७
४.२ निष्कर्ष	१००
अध्याय पाँच : सारांश तथा निष्कर्ष	१०१-१०२
५.१ सारांश	१०१
५.२ निष्कर्ष	१०२
सन्दर्भ सामग्री	

संक्षिप्त शब्दहरूको सूची

क्र.सं. -	क्रम संख्या
गा.वि.स. -	गाउँ विकास समिति
त्रि.वि. -	त्रिभुवन विश्वविद्यालय
ने.के.वि. -	नेपाली केन्द्रिय विभाग
ने.रा.प्र.प्र. -	नेपाल राजकीय प्रज्ञा प्रतिष्ठान
पा.वि.के. -	पाठ्यक्रम विकास केन्द्र
प्रा. -	प्राध्यापक
डा. -	डाक्टर
प्रा.लि. -	प्राइभेट लिमिटेड
इं -	इस्वी
पृ -	पृष्ठ
वि.सं. -	विक्रम सम्बत
सं. -	संस्करण